

AFGANİSTAN'DA TÜRKOLOJİ VE TÜRKÇE ÇALIŞMALARI HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Firuz FEVZİ

Kabil Devlet Üniversitesi, Türkoloji Bölümü,
Afganistan

Hasan CANKURT

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZ

Türkiye ile Afganistan dostluğunun en canlı olduğu dönem, Mustafa Kemal Atatürk dönemi olarak bilinmektedir. Atatürk, Afganistan'ın modern eğitim sistemine ulaşması için askerî ve mülkî erkândan müteşekkil birtakım uzman kadroyu, o zamanlar bağımsız olan Afganistan'a göndermiştir. Kabil Üniversitesi'nde ilk tıp, hukuk ve siyasal bilgiler fakültelerini kuranlar arasında, Türkiye'den gönüllü olarak giden bahis konusu Türk subaylar ve mülkî erkân da bulunmaktadır. Bu fakültelerde eğitim ve öğretim yıllarca Türk akademisyenlerinin de içerisinde bulunduğu uzman kadrolar tarafından verilmiştir. Türkiye'nin Afganistan'da eğitim ve sağlık alanındaki çalışmaları 1960'lı yıllara kadar devam etmiş; fakat bu yıllardan sonra Afganistan'daki rejimin Sovyetler Birliği'ne yönelişi akabinde Türk akademisyenleri, Türkiye'ye geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Çalışmamızda, Türkçe'nin ve Türkolojinin Afganistan'daki tarihi seyrine temas edilmiş, Kabil Üniversitesi Türkoloji bölümünün ve Afgan-Türk okullarının Afgan halkına yönelik Türkçe eğitimi ve öğretimi noktasında yapmış oldukları çalışmalar hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca Nato'ya bağlı Türk birliklerindeki bazı komutanların düzenlediği Türkçe kurslarına ve Afgan Ordusu'na bağlı askerî liselerde verilen Türkçe derslerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Türkçe, Afganistan, Türkoloji*

A SURVEY ABOUT TURCOLOGY AND TURKISH STUDIES IN AFGHANISTAN

ABSTRACT

The period when the relationships between Turkey and Afghanistan was the closest is known to be in Mustafa Kemal Atatürk's time. Atatürk sent to Afghanistan, which was an independent country then, a team of specialists consisting of military and civilian experts, in order to help Afghan people establish a modern education system. Among the ones who founded the first medical school, law school and the school of political sciences at Kabil University were the academicians both with a military or a

civilian origin, who volunteered to work in this country. The instructional and educational activities in those faculties have been provided for long years by expert staff consisting of Turkish academicians. The contribution of Turkey to Afghanistan's education and health welfare has continued until 1960's. However; beginning with 60's, when the Afghan regime started to display an inclination towards a Soviet regime, Turkish academicians there had to return to Turkey.

This article constitutes information on the historical progress of Turkish studies and Turkology in Afghanistan. It provides details on Kabil University Turkology Department's efforts and the efforts of Afghan-Turkish schools to teach Turkish to the Afghan people. Furthermore, the Turkish classes formed by some Turkish military commanders working for NATO, in order to teach Turkish to the common people or to the Afghan military students are mentioned.

Keywords: Turkey, Turkish, Afghanistan, Turkology.

GİRİŞ

Eski bir Türk yurdu olan bugünkü Afganistan toprakları, ünlü şair Muhammed İkbâl'in ifadesiyle "Asya'nın kalbi" olarak bilinen (Yılmaz 2005: 1) Afganistan coğrafyası, eski çağlardan beri önemli ticaret ve istila güzergâhlarının üzerinde kurulmuş olmasıyla pek çok kavmin birbirine karışıp eridiği bir alan hâline gelmiştir. Bugün burada yaşayan ve geçmişleri çok eskilere dayanan Türk toplulukları, Afganistan'ın siyasi ve kültürel tarihinde oldukça önemli rol oynamışlardır. Yıllarca bu coğrafyada kurulan Türk devletlerinin varlığıyla paralel olarak, Türkçe edebiyat dili olarak kullanılmış, bugün bile hala klâsikliğini koruyan birçok Türkçe eser kaleme alınmıştır. 18. yüzyılda gelişerek günümüzü de içine alan birtakım siyasi gelişmeler neticesinde maalesef bu coğrafyada Türkçe konuşmak ve yazmak yasaklanmıştır. Asya'nın kalbi olan Afganistan'da günümüzde yasak ve baskılar tam manasıyla bitmemiş olsa da bazı demokratik gelişmeler -kanaatimizce- Türkçe'nin gelecekte eski gücüne kavuşacağına önemli işaretlerindedir.

I. AFGANİSTAN'IN SİYASİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Türkistan'ın güneyinde, dağlık ve içine girilmesi zor olmasından dolayı Asya'nın İsviçre'si diye anılan Afganistan; batısında İran, kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, kuzeydoğusunda Çin, doğu ve güneyinde Pakistan ile sınırlıdır. Bütün bu özellikleri ile coğrafya, labirent hükümündeki değerli bir köprü vazifesi görmektedir. Bu labirent içerisinde Büyük İskender'den Cengiz Han'a Zahirreddin Babür Şah'tan Nadir Şah'a kadar Hindistan'ın cazip büyümesine kapılan ordular, Hint ovalarına hep bu sarp dağlardan geçerek ulaştılar. İran-Turan mücadelesinin hafızası burada saklıdır. Bölgeyi önemli ölçüde etkilemiş Zerdüşî dini, bu topraklarda doğmuştur. Türk medeniyeti, Hindistan'a bu yol üzerinden ulaşmıştır. (Albayrak 2002:49).

Batıdan gelen istilacıların hâkimiyetleri yıkıldıktan sonra Afganistan devamlı olarak kuzeyden gelen kavimlerin akınlarına maruz kalmıştır. Miladın başlarından itibaren artık Türkler, bu coğrafyada boy göstermeye başlamışlardır. Milattan sonra 50'den milattan sonra 125'e kadar İskitler ve 480'e kadar

Kuşanlar Afganistan'ı hâkimiyetleri altında bulundurmuşlardır. (Hayri 2007:7). Akhun İmparatorluğuna bağlı olan Halaç Türkleri¹ bu bölgeye hakim oldular. Halaç Türklerinden sonra Gazneliler devleti kurulur, Sultan Mahmut döneminde Türk-İslam nüfusu Hindistan topraklarına kadar ulaşır. Gaznelilerden sonra büyük Selçukîler bölgede hüküm sürerler, sırasıyla Gurlular, Harzemşahlar 1220'den sonra Moğollar, bugünkü Afganistan topraklarını istila edip bir buçuk asra yakın ülkeye hâkim olurlar. Moğol hâkimiyeti, o zamana kadar bilhassa Kuzey Afganistan'da yerleşip yurt tutmuş olan bazı Türk boylarını batıya, Anadolu'ya doğru göç etmek mecburiyetinde bırakmıştır. (Gökdağ 2008:56). Emir Timur'un kurduğu Timurîler (1370-1507) ve Babür Şah'ın kurduğu Türk-Hind İmparatorluğu olarak da bilinen Babürşahlar (1526-1858), uzun yıllar bu topraklarda hakim oldular ve çok değerli eserler bıraktılar. Bugün, bu iki büyük Türk devletinden ve bilhassa bu iki devletin kurucusu Emir Timur ve Babürşah dönemlerinden kalma eserler, Afganistan'ın Herat, Kabil, Belh, Meymana, Seripul, Kunduz ve Tahar vilayetlerinde bulunmaktadırlar. 18. yüzyılda Babür Devleti bölgede zayıflayınca bölgeyi Avşar Türkmenleri'nden olan Nadir Avşar yönetmiştir. 1747'de Nadir Afşar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından ve Afgan aşiret reislerinden olan Ahmed Şah Dürrânî yönetimi ele geçirmiştir. Dürrânî ve evlatlarının kısa süreli hakimiyetinden sonra Britanya ve Çarlık Rusya'sının anlaşması sonucu Afganistan Devleti kurulur ve Afganlar (bilhassa Peştun kökenliler) yönetime getirilir. Türk beylikleri, 1919 yılına kadar yarı bağımsız olarak varlıklarını sürdürürler. Bu yıllardan günümüze gelene kadar Afganistan'ın İngiliz, Rus, ABD ve diğer bazı güçler arasında çıkar çatışmasına sahne olduğu bilinmektedir. Birçok farklı etnik grubun ülkede yaşaması, ülkeyi, etnik çatışmalarla sonuçlanacak tahrike açık bir alan haline getirmiştir.

II. AFGANİSTAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI

Afganistan'ın en büyük etnik grubu Peştunlar'dır. Bazı verilere göre Peştunlar, ülkenin yüzde 42'sini oluşturmaktadır. Ülkenin ikinci büyük etnik grubu yüzde 27'lik bir oranla Taciklerdir. Yüzde 16'sı ise Özbek, Türkmen, Afşar, Kazak, Kırgız, Tatar, Kızılbaş ve Karaçay gibi Türk boylarının oluşturduğu Türkler'dir. Yüzde 9'u oluşturan (Yoldaş 2007:4) Hazaraların ise tamamen Türk (Saray 1997:20-21) veya Türk-Moğol karışımı bir etnik grup olduğu zikredilmektedir. Şayet bunu doğru kabul edersek Afganistan'da ikinci büyük etnik grubun Türk kökenlilerden oluştuğu sonucuna varırız. Türklerin yoğunlukla yaşadıkları Kuzey bölgesi (Afgan Türkistanı veya Güney Türkistan) olarak bilinir. ... Ülkenin en doğusundaki Vahan Koridoru'ndan en batıdaki

¹ "Dîvânü Lûgati't-Türk'te, Halaçlar hakkında şu bilgi verilmektedir: 'Türkmenler aslında 24 kabiledir. Lâkin iki kabileden ibaret olan Halaçlılar, bazı kere bunlardan ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz, aslı olan budur.' Marguart dışında kalan bütün Avrupa ve İslâm bilim adamları Halaçlar'ın Türk asıllı olduklarında ittifak halindedir. Eskiden beri bilinen ancak konuştukları Türkçe hakkında ilk önemli bilgileri Minorsky vermiştir." Nevzat Özkan, *Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat*, Geçit Yayınları, Kayseri 1997, s.260.

Herat şehrine kadar uzanan Afgan Türkistanı; Katağan ve Türkistan olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrılır. ... Katağan Bölgesi'nin merkezi Talukan (Tahhar), Türkistan'ın merkezi ise Mezar-ı Şerif'tir. Türkler yoğun olarak kuzey illerinde yaşarlar. Kuzey Afganistan'ın tamamına yakını Türk'tür. Bununla birlikte güney bölgelerinde de bazı Türk boyları bulunmaktadır. Ancak bunlar Peştun ve Taciklerle kaynaşarak milli kimliklerini kaybetmişlerdir. Özbek ve Türkmen Türkleri, Afganistan'daki en kalabalık Türk boylarıdır. Kazak, Kırgız, Kızılbaş, Uygur ve Tatar gibi Türk toplulukları dokuz ila on bir milyon arasında bir nüfusa sahiptir. Afganistan Türklerinin yaşadığı bölgeler; Badahşan'dan başlayarak Tahar, Samangan, Qunduz, Bağlan, Mezar-ı Şerif, Şıbrıgan, Sar-ı Pul, Andhoy, Faryab ve Herat olarak gösterilebilir. (Hayri 2010:49).

III. TÜRKÇE VE TÜRKOLOJİ'NİN TARİHİ SEYRİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

Yukarıda zikredilmiş olan Türk devletlerinin bugün Afganistan'ın her şehrinde kültür ve sanat eserleri bulunmaktadır. Şair ve edebiyatçılar, Ali Şir Nevâî döneminden günümüze kadar gelmiş *vatan sevgisi, aşk, tabiat, ahlak, birlik ve beraberlik* duygularını dile getirmişlerdir. Bu kadar zaman zarfında hâkimiyeti elinde bulunduran Türk devletleri; burada yaşayan tüm etnik grupları, onların hiçbir kültürel değerlerine müdahale etmeden huzur ve barış içerisinde yönetmeyi başarabilmişlerdir. Hiçbir zaman kendi dil ve kültürlerini sözü edilen etnik gruplara benimsetmeye çalışmamışlar, kendi kültürlerini de doyusuya yaşamışlardır.

Afganistan'ın siyasi, tarihi, kültürel geçmişi ve demografik yapısı hakkında verdiğimiz yukarıdaki bilgiler, Türkler'in Afgan coğrafyasında belli bir dönem ne kadar etkili olduklarını, halihazırda önemli nüfusa sahip bulduklarını; dil, edebiyat ve kültür açısından önemli bir mirasa sahiplik ettiklerini göstermektedir. Bütün bu kültürün ve mirasın yaşaması veya yaşatılması ise şüphesiz ki konuştukları dilin varlığının devamıyla mümkündür.

Çok farklı kabilelerin, aşiretlerin ve birçok etnik grubun yoğun olarak yaşadığı Afganistan'da Afgan milli şuuru oluşmamıştır. Bunun sebebi ise 30 yıldan fazla süren dış güçlerin çıkarlarına dayanan savaş, savaşın getirmiş olduğu fakirlik, bununla birlikte Afganistan halkına adapte edilmek istenen cehalet, halkın arasına sokulan dinsel çekişmelerdir. Afganistan'da hakim tabakayı oluşturan Peştunlar, diğer etnik gruplar üzerinde baskı kurmuşlar, dillerinin resmileşmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. 1920'li yıllardan itibaren Peştu dilini bilmeyen resmi dairelere işe alınmamıştır. Memurlara mecburi dil kurslarından mezuniyet belgesi alma şartı getirilmiştir. Mezuniyet belgesini başarıyla elde edemeyen işten atılmış veya terfi ettirilmemiştir. (Hayri 2010:51).

1965'te Afganistan anayasası birinci resmi dili olarak Peştu² dilini; ikinci resmi dil olarak da Farsça (Deri Farsçası)yı kabul etmiştir. Fakat Peştunca'nın Farsçanın önüne geçemediği sadece resmi olarak kanunda kaldığı görülmüştür. Bugün tüm devlet kurumlarında, eğitimde günlük dilde herkesin ortak dili olarak Farsça yerini korumaktadır. Afganistan Türkleri her ne kadar dillerini ve kültürlerini yazılı olarak ifade edemeseler de sözlü olarak muhafaza etmişler ve sözlü edebiyatlarını canlı tutmayı başarmışlardır. Afganistan'da Türk dilinin temelleri çok eski dönemlere dayansa da modern Türkiye Türkçesinin varlığını Mustafa Kemal Atatürk dönemlerinde aramak gerektiğini belirtmiştik. İlhamını, Sovyetler'in arabuluculuk yaptığı Türk-Afgan Dostluk Anlaşması'ndan alan Emanullah Han³, Mustafa Kemal'den ülkesi için askeri ve ekonomik birtakım taleplerde bulunmuştu. Amanullah Han'ın talebine cevaben Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1921'de teşekkür ederek Türkiye'den istenen askerî heyetin de Afganistan'a yollanacağını bildirdi. Bu gönderilen subay grubuyla birlikte Afganistan'a giden eski 4. Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Emanullah Han'ın isteğiyle Afgan ordusunu düzenleme ve bir "Örnek Alay" (kıt'a-i numune) kurma işini başlatmıştı. (Hayri 2007:63). 1923-1960 yılları arasında Türk bilim adamları Afganistan Devleti kurumlarında çok değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Afgan Milli Eğitimi'nde müsteşar olarak çalışanlar: Prof. Dr. Hasan Vasfi Menteş, Prof. Dr. Emin Ali Çavlı, Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu vd. (Dağpınar 1976:10) Kabil Üniversitesi'nde değişik bölümlerde dersler vermişler, eğitim seviyesinin yükselmesine olumlu katkılar sunmuşlardır. Afgan Kralı Emanullah Han Türkiye ziyaretinde Atatürk'ten Afganistan'ın modernleşmesi için yardım istemiş, Atatürk bu isteği kabul ederek bizzat kendi özel doktoru olan Prof. Dr. Kamil Rıfki Urga ile bir sağlık heyetini Afganistan'a göndermiştir. Urga, Kabil Üniversitesi'nde ilk tıp fakültesini kurmuş, fakülte dekanlığını da üstlenmiştir. Afgan kralının aile doktorluğunu da yapmış olan Kamil Rıfki Urga, 17 yıl Kabil'de hizmet etmiştir. Afgan kralı ve Afgan halkı onu değerli çalışmalarından dolayı çok sevmişler ve adını bir senatoryuma vermişlerdir. Kamil Rıfki Urga'nın Tıp Fakültesi'nde çalıştığı yıllarda birçok tıbbî laboratuvar ve sağlık ocaklarının açılmasına öncülük ettiği bilinmektedir. 1944'te Afganistan'dan ayrıldığında öğrencileri fakülte yönetiminin de

² Ahmet Ateş ve Abdülvehhâb Tarzî, Farsça'dan söz ederken, Peştunca'yı da İrânî dil zümresinin bir lehçesi olarak anmaktadırlar: "Bâlôçî, Paştô, Mukrî, Gilâkî v.b. gibi ayrı birer dil sayılan pek çok lehçeleri bulunan dil zümresine "İrânî" denilmesine karşılık, bu zümrenin bir lehçesi olup, Arap alfabesi ile yazılı edebiyat diline *darî* (İran saray dili) anlamında "Farsça" denilir." Ahmed Ateş-Abdülvehhâb Tarzî, *Farsça Grameri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.3.

³ Emanullah Han'ın Atatürk'ten esinlen ıslahatları için bkz. Aliye Yılmaz, "Amanullah Han'ın ıslahatları ve Atatürk", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:21, Isparta Mayıs 2010, s.155-165.

desteğini alarak adını ebedileştirmek için Tıp Fakültesi avlusunda onun adına bir anıt yaptırmışlardır.

Cumhuriyet döneminin ünlü yazarlarından Memduh Şevket Esendal, 1932 yılında Afganistan'da Türkiye Cumhuriyeti büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Ünlü Türkolog Prof. Dr. Zeki Velidî Togan'ın Afganistan'da değerli çalışmaları vardır. Askerî sahada Afgan Ordusu'nun temelini kuran Türk Ordusu'ndaki gönüllü Türk subayları Afgan Ordusunu eğitmiştir. Bugün dahi askerî terimler orduda hala Türkçe olarak kullanılmaktadır. Örnek: asker, ordu, koğuş, kışla, karakol, nizamiye, karavana vs.

Türkiye'nin yardımları 1930'lı yıllara kadar devam etmiş, bu yıllardan sonra bazı Afgan gençleri Türkiye'ye okumak için gönderilmiştir. Türkiye Devleti tarafından finanse edilen bu gençler eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönmüşlerdir. Bu dönemde bir kısım askerî, tıbbî ve mülkî erkânın da çeşitli vesilelerle Afganistan'a gelip gittiği bilinmektedir. 1963'te Afganistan'da anayasanın yenilenmesi, birtakım siyasi faaliyetlere izin verilmesi ve suçluların serbest bırakılması gibi önemli gelişmelerin akabinde Afgan Türkleri, kısmen de olsa rahatlamışlardır. Özbek aydınlarının girişimiyle 1963 yılında Afganistan milli radyosunda haftalık 2 saat Özbekçe programların yayınlanmasına izin verilmesi, Afgan Türkleri için ve bölgedeki Türkçe'nin varlığı açısından oldukça önemlidir. 1978 yılında da Özbekler, kendi dillerinde birkaç dergi ve gazete çıkarma izni almışlardır. 1981-82'li yıllarda Türkiye'nin Kabil Büyükelçiliği'nde açılan ve bir süre sonra kapanan Türkçe kursu, her ne kadar kısa süreli olsa da Afganistan'daki Türkçe ve Türkoloji'nin tarihi açısından önemli kabul edilebilir. Önemli gelişmelerden birisi de, 1985 yılında Kabil Devlet Üniversitesi'nde Özbek Dili ve Edebiyatı'nın açılmasıdır. Bu tarihten itibaren Afganistan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölge Kuzey Afganistan, Güney Türkistan olarak anılmaya başlandı. Daha sonraki yıllarda ilkökul seviyesinde Özbekçe, Türkmençe eğitim veren ilkökullar açılmıştır. 1992 yılından sonra Afganistan Türkleri, Güney Türkistan'da birleşerek kalkınma hamlesine girdiler, her alanda büyük yatırımlar gerçekleştirdiler. Türk dilinin geliştirilmesine yönelik önemli yatırımlardan birisi de Özbekçe ve Türkmençe eğitim veren okulların sayısının çoğaltılmasıdır. Kendi dillerinde kitap, dergi ve gazete çıkaran Türk şair ve yazarlar, basın yayın özgürlüğüne kavuştular. Türk kültürüne, Türk tarihine yönelik bazı araştırmalar yapıldı; bazı tarihi eserler restore edilerek koruma altına alındı. Güney Türkistan bölgesinde her alanda gelişme olduğu görüldü. Komşu Özbekistan ve Türkmenistan'la çok iyi ilişkiler kuruldu. Güney Türkistan, kısa sürede Afganistan'ın en güvenli bölgesi oldu. Kabil Üniversitesi'ne bağlı bazı öğretim görevlileri ve öğrenciler de bu bölgedeki Belh Üniversitesi'ne geldiler.

1995'te vuku bulan bir gelişme Afganistan Türk Kültür Tarihi, Türkoloji ve Türkçe eğitimi açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Kuzey'in en güvenli kenti ve güvenin teminatı olarak görülen Özbek General

Raşid Dostum⁴’un memleketi Şibirgan’da Türk özel sektörü tarafından açılan Afgan-Türk Okulları’nın, Türk dilinin yayılmasında çok büyük emeklerinin olduğu inkar edilemez. Türkiye devletinin resmi kurumları tarafından açılmayan bu okullarda lise 75 öğrenciyle öğretime başlamıştır. Bu sayı Temmuz 2006’ya kadar 350 öğrenciye ulaşmıştır. Yedinci sınıfı bitiren öğrenciler imtihan ile alınmakta olup on ikinci sınıftan lise diplomasıyla mezun olmaktadır. (Hayri 2007:80). Çağ Eğitim Kurumları ismiyle faaliyet gösteren Türk-Afgan okullarının ikincisi yine Kuzey’de Türkler’in yoğun olarak yaşadığı Mezar-ı Şerif’te kurulmuştur(1996). Lise olarak faaliyette bulunan okul, 75 öğrenci ile eğitim öğretime başlamış, bugün yüzlerce öğrenciye yatılı olarak hizmet vermektedir. Yerli öğretmenlere de iş imkanı veren bu kurumlardan mezun olan öğrencilerin çok iyi derecede Türkçe konuştuğu, hem Afganistan’da hem de Türkiye’de en iyi üniversitelerde eğitimlerine devam ettiği görülmektedir. Çağ Eğitim Kurumları, Peştunlar’ın yoğun olarak yaşadığı ve daha sonra ortaya çıkacak Taliban örgütünün de güçlü olduğu bölgelerden olan Kandehar’da bir okul açmıştır (1998). Söz konusu okul, Afganistan’da Türkler’in açtığı üçüncü okul olup daha sonra kısa bir süre Taliban’ın eline geçecek; fakat sonradan eğitime devam edecektir. Çağ Eğitim Kurumları’na bağlı okullar içerisinde en etkilisi ise başkent Kabil’de açılanıdır. Afgan-Türk okullarının Kâbil’deki lisesinin açılış tarihi Mayıs 1999’dur. Bu okul Aryana Afgan-Türk adını taşımaktadır. ...beş dilde eğitim vermektedir. Bu diller Fransızca, Peştunca, Arapça, Türkçe ve İngilizcedir. İngilizce eğitimi Oxford ve Cambridge modelinde yapılmaktadır. Sekizinci sınıflarda (hazırlık) haftada 20 saat İngilizce, 8 saat Türkçe okutulmaktadır. İngilizce ve Türkçe dersleri Türkiye’den gelen seçkin öğretmenler tarafından verilmektedir. (Hayri 2007:83).

Bütün bu gelişmeleri, ilerlemeleri, kalkınmayı ve yatırımları çekemeyen bazı güçler, Taliban örgütünü destekleyerek Güney Türkistan’a hakim olmasını sağladılar. 1997 yılından başlayıp 2001 yılına kadar süren bu yıllar, Güney Türkistan bölgesi için karanlık günler olarak tarihe geçti. Taliban Örgütü, okulları ve kütüphaneleri kapattı, kız çocuklarının okumalarını yasakladı.

ABD’nin Afganistan’a 2001 yılında askeri müdahalesi sonucunda Taliban Örgütü, Güney Türkistan’dan çekildi. 4 Ocak 2006’da Afganistan’ın yeni anayasasınının 19. maddesiyle Özbekçe ve Türkmençe üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir.

⁴ “... General Dostum, Mezar-ı Şerif kentinde kendi yönetimini oluşturdu. Kuzeydeki Özbek ve Türkmen mücahitler de General Dostum’a destek verdiler. Afganistanlı Türkler Cümbişi Millî İslamî Afganistan (Afganistan Ulusal İslamî Hareketi) adıyla yeni bir örgüt kurdular. General Dostum oybirliğiyle hareketin lideri seçildi. Artık Belh, Şebegan, Faryab, Semengan ve Kunduz illeri general Dostum’un yönetimi altındaydı. Bu beş ildeki bütün silahlar ve askerî üsler Dostum’a kalmıştı.” Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s.286.

2001'den sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz Afgan-Türk Okulları'nın faaliyetlerinde ciddi bir ivmenin olduğu görülmektedir. 2001 yılında bir süre kapatılan (Kandehar'daki lise gibi) Afgan- Türk okulları yeniden açılmıştır. Şu an iki kız lisesi 6 erkek lisesi 2 de ilkokul toplam 10 okulda yılda altı bin beş yüz öğrenci Türkiye Türkçesi'ni öğrenmektedir. Ayrıca Afgan-Türk okullarına bağlı olan dershanelerde yüzlerce Afgan gencine temel seviyede Türkçe dersi verilmektedir. Afganistan'da Afgan-Türk Okulları, şu anda Afganistan'da eğitim veren en kaliteli okullardır. Bu nedenle; Afgan yöneticiler ve Afgan halkı Türk okullarının sayısının çoğalmasını istemektedirler. Afganistan'da Amerika, Fransız ve Alman okulları da vardır; fakat en çok ilgi gören Türk okullarıdır. Bu okullardan mezun olan Afganlılar'ın en yüksek görevlerde bulunduğu herkesin malumudur.

2002 yılında Nato'ya bağlı ISAF (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü) komutanlığını Türkiye'nin devralması, Afganistan'daki Türkçe eğitimi açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türk kuvvetlerinin komutanı Hakim Zorlu'nun önerisi, Afganistan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai'nin emriyle Kabil Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bünyesinde Türkoloji bölümü açıldı. Muhteşem bir açılış töreni düzenlendi. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Kabil büyükelçisi Müfit Özdeş, Afganistan Yüksek Eğitim Bakanı Hasan Ali, Kabil Devlet Üniversitesi Rektörü İstanuzay Popal, Özbek aydınları ve çok sayıda öğretim üyeleri, öğrenci velileri katıldılar. Türkiye'nin Türk Dili'ne yönelik en büyük eğitim projesi olan Türkoloji bölümü, 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında Afganistan'da yaşayan her etnik gruptan öğrenci almaya başladı. Edebiyat Fakültesi'nin birinci katında sınıf az olduğu için 2 derslik, Türkoloji bölümüne dekanlık tarafından verilmiştir. Daha sonraları büyükelçi Müfit Özdeş, bölüme sık sık gelerek yakından ilgilenmiş, derslik sayısını dörde çıkarmıştır. Bir sınıfı da kütüphane yaparak, elçilik kütüphanesinden buraya kitap bağışında bulunmuştur. Daha sonraki yıllarda Türkiye'den Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili kitapların gönderilmesi talep edilmiştir. Gazi Üniversitesi ile protokol imzalanarak bölümün öğretim elemanları ve öğrencilerinin Türkiye'ye kısa dönemlik staj programı için gönderilmesine karar verilmiştir. Afganistan'da yaşayan Türk boylarının lehçelerini de Türkoloji bölümünde ders olarak okutmak için çalışmalar devam etmektedir. Türkoloji bölümünü Çağdaş Türk Lehçeleri bölümüne dönüştürme düşüncesi; daha çok Türk Dili'ni konuşup, Türk kültürünü Afganistan'da yaşayan bütün etnik grupları özellikle Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Uygur ve Tatar Türkleri'ni bir araya getirme gayretinin bir sonucudur. Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan elçiliklerinden bu konuda destek istenmiş; fakat olumlu yanıt gelmemiştir. Türkoloji bölümü, 2004 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı(TİKA)'na devredilmiştir. Bölüm, başlangıçta Türkiye'den bir dönemliğine gönderilen 2 öğretim elemanı ile Özbek Dili ve Edebiyatı'ndan iki yerel hocayla faaliyete geçmiştir. TİKA, bölüme her türlü desteği sağlamış, öğretim elemanlarını sayısını artırmak için Türkiye üniversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun olanları

da bölüme almıştır. TİKA⁵, Türkoloji bölümü için yeni bir bina inşa ettirmiş, bahis konusu bina tam donanımlı olarak Türkoloji bölümünün Yunus Emre Enstitüsü'ne devredildiği 2011-2012 eğitim ve öğretim döneminde hizmete açılmıştır. Bu bina içerisinde Yunus Emre Kültür Merkezi'nin de açılması düşünülmektedir. Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin Türkoloji bölümünün yanı başında açılması; Türk dilinin ve kültürünün Afganistan'da daha çok tanınmasına katkı sağlayacak, iki kardeş ülke arasında hem kültürel hem de ticarî bakımdan birtakım gelişmelere kapı aralayacaktır. Şu an Türkoloji merkezinde Türkiye'den 4 öğretim elemanı ve altı yerel okutman eğitim vermektedir.

Türkiye'den ve Türkoloji bölümünden mezun olan öğrenciler, bugün Afganistan'ın her kurumunda önemli mevkilere gelmişlerdir. Her biri Türkiye sevdalısı ve Türk dostudur. Türkçe, Afganistan etnik grupları arasında en çok beğenilen ve sevilen dildir. Bu kredilerin, Türkçe ve Türkoloji alanında olumlu çalışmalarına kanalize edilmesi, kanaatimizce oldukça önemlidir.

2002 yılında Nato'ya bağlı ISAF komutanlığını Türkiye'nin devralmasının, Afganistan'daki Türkçe eğitimi açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkardığını daha önce de belirtmiştik. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Afganistan Hava Harp Okulunda açılan Türkçe Dershanesi öğretmen subaylarından olan Yzb. Ahmet Aşık bölümün birinci sınıf dil bilgisi, okuma yazma derslerine; ISAF'ta emniyet görevlisi olarak çalışan Gürbüz Bahadır ise Konuşma ve Dinleme derslerine girerek bölümümüze bu geçiş döneminde yardım etmiş oldular. (Hayri 2007:103) İSAF'ta görev yapan Türk askeri ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kabil'de kurmuş olduğu Radyo Türkiye'm desteğiyle Türkiye'nin milli bayramları 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Türkiye'de olduğu gibi aynı coşkuyla kutlanmaktadır. Afgan Ordusu'nun askerî düzeninin temellerinin Atatürk zamanında Türk uzmanlar tarafından atıldığını daha önce de dile getirmiştik. Şu anda da Türk birlikleri, Afgan Ordusu'nu eğitmektedirler. Bu gelişmeler paralelinde Afgan askerî liselerinde Türkçe dersi okutulmaktadır. Ülkedeki askerî terimlerin önemli bir kısmının Türkçe olması, Afgan askerinin Türkçe derslerine hiç de yabancı kalmayacağına işaret etmektedir. Nato'ya bağlı birlikler içerisinde Türk birliklerinin Afgan halkı arasında farklı bir yeri vardır. Türk askerlerine sempatiyle bakılmakta; diğer ülkelerin ordularına bağlı askerler için Afgan coğrafyasında gezmek oldukça tehlikeliyken Türk subayların korumasız bir şekilde gezdiklerine birçok kez şahit olunmuştur⁶.

⁵ 2004 yılında Afganistan'da koordinatörlük açan TİKA, Kabil Devlet Üniversitesi yerleşkesinde spor kompleksi ve Afganistan'ın çeşitli il ve ilçelerine 47 okul yaptırmış olup, bu okullarda yedi bin öğrenci ders okumaktadır.

⁶ Türk birliklerine bağlı üst düzey subayların, Taliban'ın güçlü olduğu Kandehar'da bile korumasız gezdiklerine bizzat şahit olduk. F.F.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Afganistan-Türkiye ilişkileri geçmişte olduğu gibi bugün de aynı hızla devam etmektedir. Afganistan halkı iç karışıklıklar ve siyasi sorunlar yüzünden uzun yıllar barışa hasret kalmış bir toplum olarak sürekli dünyanın gündemindedir. Savaşlarda bütün devlet kurumları zarar görmeye beraber eğitim ve öğretim kurumları maalesef tamamen yıkılmıştır. Atatürk döneminde modernleşmeye çalışılmış; Sovyet Rusya ve onun güdümündeki komünistlerle yapılan savaş ve savaşın akabindeki iç karışıklıklar, etnik kargaşalar ve bir ara Afganistan'a hakim olmuş Taliban yönetimi, Atatürk dönemi Türkiye'sinde ve sonrasında yapılan yardımların oluşturduğu olumlu havayı ve buna bağlı olarak gerçekleşen bazı olumlu gelişmeleri de maalesef beraberinde götürmüştür. Türkiye'nin Afganistan'da en büyük desteği eğitim ve sağlık alanında olmuştur. Binlerce sivil ve askerî öğrenci Afganistan'da ve Türkiye'de Türk uzmanlarca eğitilmiştir. Türkiye, TİKA vasıtasıyla Afganistan'ı yeniden yapılandırma yönündeki çalışmaları sürdürmekte; Yunus Emre Enstitüsü'yle kültürel çalışmalara imza atmaktadır. Türkoloji bölümünün sadece başkent Kabil'le sınırlı olarak kalmaması, Kuzey Afganistan (Güney Türkistan) üniversitelerinde de acilen açılması gerekmektedir. Eğitim ve öğretimden son derece mahrum olan bölgenin Türk kökenli meskun halkı, dil ve edebiyatlarını sözlü olarak canlı bir şekilde yaşasalar da kendi dillerinde etkili bir eğitimden geçmeleri ve kendi dilleriyle edebiyatları alanında yapılan akademik çalışmaları artırmaları gerekmektedir. Bu da ancak kardeş ülke Türkiye'nin desteğiyle gerçekleşecektir. Kardeş ülke Türkiye, Afganistan'da en etkili dillerden olan Peştunca ve Derî Farsçası gibi Türkçe'nin de bölgenin en etkili dillerinden olması noktasında faal olarak çalışacak uzman kadroların yetişmesi için Türkoloji bölümlerinin sayısını hem artırmalı hem de bütün Afganistan sathına yaymalıdır. En önemli sorunlardan birisi de bölge halkının seviyesine ve diline göre hazırlanmış ders araç gereçleri ve materyallerinin azlığıdır. Bu sorunun da ivedilikle çözüme kavuşturulması elzemdir. Afgan devlet yetkilileri tarafından da desteklendiği bilinen, Afganistan'da çalışmaları takdirle ve sempatiyle izlenen, açmış oldukları Afgan-Türk liseleri ve kolejleri, Afganistan'ın en kaliteli okulları olarak görülen Çağ Eğitim Kurumları, Türkçe eğitim de vererek Türk diline hizmet eden okullarının, dershanelerinin ve yurtlarının sayılarını Afganistan genelinde artırmalıdır.

KAYNAKLAR

ALBAYRAK, Recep (2002), *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara.

ATEŞ, Ahmed-TARZÎ, Abdülvehhâb (1971), *Farsça Grameri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

DAĞPINAR, Mehmet Ali Fuat (1976), "Afganistan'da Mülkiye", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, c.6, Nisan-Haziran.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2008), *Afganistan'da Türklük ve Hazaralar*, Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı Yayınları, Ankara.

HAYRİ, Aysultan (2007), *Afganistan'da Türkçe Eğitimin Tarihi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Erol Barın, Ankara.

HAYRİ, Aysultan (2010), "Afganistan'da Dil Politikaları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:14, S:1, Nisan 2010.

OGUZ, Esedullah (2001), *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

ÖZKAN, Nevzat (1997), *Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat*, Geçit Yayınları, Kayseri.

SARAY, Mehmet (1997), *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Aliye (2005), *Afganistan'da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan.Ramazan Buyrukçu, Isparta 2005.

YILMAZ, Aliye (2010), "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:21, Isparta Mayıs.

YOLDAŞ, Muhammed Asıf (2007), "Afganistan'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı İle İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları İçin Bazı Tespitler", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:13, Ekim 2007.